

YENİDEN DEĞERLEMENİN TEORİK ESASLARI

Metin ERDEM*

ÖZET

Enflasyonun her alanda olumsuz etkileri olduğu bir gerçektir. Bu olumsuz etkiler, işletmelerin gerçek mali durumlarını gösterebilmek amacıyla oluşturulan mali tablolar üzerinde de kendini göstermekte ve mali tablolar gerçeği yansıtmaktan uzaklaşmaktadır. Sonuçta işletmelerin sağlıklı karar almaları güçleşmektedir.

Bu tür olumsuz sonuçların önlenmesi bakımından yeniden değerlemeye başvurmak kaçınılmaz olmaktadır.

Çalışmamızda yeniden değerlemenin teorik esasları incelenecektir.

SUMMARY

Theoretical Basis of Reevaluation

In this brief study I want to make an analyse about theoretical basis of reevaluation and the effects of inflation on fiscal statements. It is obvious that inflation has deteriorating effect on every aspect of economy also on fiscal statements that aimed to show real fiscal sutructure of the enterprise. In an inflationary economy the fiscal statements of enterprises are far from reflecting the real situation. In such condition enterprise's decision making process hardly works, and this may lead the enterprise in a failure.

To prevent enterprise from such undesired results reevaluation becomes inevitable.

GİRİŞ

Enflasyonun son yıllarda giderek güncellik kazanması ve ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinin ortaya çıkması akademik ve politik çevrelerin büyük ölçüde yoğun çabalar göstermesine neden olmuştur. Buna paralel olarak para değerindeki değişmelerin işletmeler üzerindeki etkisi konusunda artan bir önemle durulmaya başlanmış ve bu değişmelerin işletmeler üzerindeki olumsuz etkilerini gidermeye yönelik bir takım önlemler alınmaya yönelinmiştir.

İşletmelerde muhasebe işlemleri, değeri değişmez olarak varsayılan para birimleriyle ifadelendirilir. Bu varsayım sonucunda işlemler, yapıldıkları zamana ait

* Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü.

para birimi değerine göre muhasebeleştirilir. İşletmelerin iktisadi varlıkları, bunlar içerisinde özellikle maddi sabit kıymetler tarihi maliyetleriyle, yani elde edildikleri yılın maliyetleriyle değerlendirilir.

Ancak bilindiği gibi para biriminin değerini değişmez olarak kabul etmek büyük bir yanılgıdır. Zaman zaman para değerinde ve buna bağlı olarak fiyatlar genel seviyesinde dalgalanmalar sözkonusu olabilmektedir. Bu nedenle tarihi maliyetlerle değerlendirilmiş bulunan işletmelerin mali tabloları gerçekleri yansıtmaktan uzak kalmakta ve işletme kararlarını büyük ölçüde etkilemektedir.

Bu gelişmeler tarihi maliyetlerle değerlendirilmiş bulunan bilançoların yeniden değerlendirilmesi konusunu gündeme getirmektedir.

1. YENİDEN DEĞERLEMENİN KONUSU VE AMAÇLARI

1.1. Yeniden Değerleminin Konusu

Ekonomideki enflasyonist eğilimler dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinin yükselmesi, para değerinin düşmesine neden olmakta ve bunun sonucunda işletmelerin aktifinde bulunan bazı kıymetlerin değerinde artışlar meydana gelmektedir. Paranın satın alma gücünün düşmesi dolayısıyla meydana gelen bu değer artışları, gerçek değer artışları olmayıp nominal artışlardır. İşletmelerin bünyesinde bir çeşit gizli yedek akçe oluşmasına neden olan fiyatlar genel seviyesindeki bu yükselişlerin sonucu olarak, edinildiği günkü değeriyle kayıtlara geçirilmiş olan iktisadi kıymetlerin bir müddet sonraki bilanço değerleri, o kıymetlerin gerçek değerlerini yansıtmaktan uzak kalmaktadır¹. Fiyatlar genel seviyesinin hızla yükseldiği ülkelerde bilanço değerlerinin zaman zaman fiyat artışlarına göre yeniden ayarlanması bir zorunluluk haline gelmektedir. Aksi takdirde vergi kanunlarına göre hesaplanan bilanço kârlarının gerçek kârları yansıtmaması ve bir kısım maliyet unsurlarını içine alması kaçınılmaz bir sonuç olur².

İşte, işletmelerin gerçek durumunu aksettirmeyen bilançolar ve bilançolardan hareketle düzenlenen diğer mali tabloların, fiyat yükselişlerine paralel olarak paranın yeni değeri ile düzenlenmesi yeniden değerlendirilmenin konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Yeniden Değerleminin Amaçları

Para değerinde meydana gelen değişimler işletmelerin mali tabloları üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratmaktadır. Para değerinde meydana gelen değişimler,

- Mali tabloların homojenliğini bozar,
- İşletmenin iktisadi, mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının doğru olarak gösterilmesini engeller,
- İşletmenin iktisadi potansiyelinin devam ettirilmesine olanak vermez,
- İşletmenin çeşitli devreleri arasında ve benzer işletmelerle karşılaştırma yapma olanağını ortadan kaldırır.

1 M. Akif Hamzaçelebi; "Yeniden Değerleme Yapılmalı mı?", Maliye Dergisi, No: 46, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, Temmuz-Ağustos 1980, s. 102.

2 Kenan Bulutoğlu, Türk Vergi Sistemi, Cilt: I, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978, s. 391.

Tablolar para değerindeki değişimleri yansıtmak üzere düzenlenmedikleri takdirde, dağıtılan kârlar ve ödenen vergiler farkında olunmadan belki de sermayeden yapılmış olacaktır. Bu durumda sonuç yöneticinin başarısızlığı, dolayısıyla da işletmenin iktisadi güç bakımından zayıflaması şeklinde olacaktır³. Bu durumda yeniden değerlemenin temel amaçları şunlardır.

- İşletme bilançolarını homojen hale getirmek,
- İşletmenin iktisadi, mali durumu ve faaliyet sonuçlarını doğru olarak göstermek,
- İşletmenin iktisadi potansiyelini devam ettirmek,
- İşletmelerin çeşitli devreleri arasında veya benzer işletmelerle karşılaştırma olanağını elde etmek.

2. YENİDEN DEĞERLEME YÖNTEMLERİ

Para değerindeki değişimler sonucunda, klasik muhasebe ilkelerine göre düzenlenen mali tabloların gerçeği yansıtabilmesi için iki yöntem uygulanabilir.

- Ya aktiflerin cari değeri eksperler yardımıyla tayin edilir (Takdir veya ekspertiz yöntemi),
- Ya da klasik muhasebenin gösterdiği değerler, paranın satın alma gücündeki değişimi temsil eden katsayı ile çarpılmak suretiyle cari para birimleriyle ifade edilir (Katsayı yöntemi)⁴.

2.1. Takdir Yöntemi İle Yeniden Değerleme

Takdir yönteminin esasını, yeniden değerlendirilecek iktisadi kıymetlerin değerlemeye gidildiği andaki cari değerinin eksperler yardımıyla bulunması ve mali tabloların buna göre düzenlenmesi oluşturur.

Yöntemin temel varsayımı, para değerinin değiştiği devrelerde, sadece fiyatlar genel seviyesinin değişmekle kalmayıp, mallar arasında oransal ilişkilerin de büyük ölçüde değişikliğe uğradığıdır. Böylece tarihi maliyetin katsayılar yardımıyla basit olarak değiştirilmesi yeterli olmayacaktır. Çünkü mallar arasında oransal ilişkilerin bozulması konusu, paranın satın alma gücünü gösteren katsayıların tesbitinde dikkate alınmadığı için, yeniden değerlendirme sonucu düzenlenen tablolar, sadece tarihi maliyetle ifade edilmiş cari para birimleriyle belirtilecek; diğer bir deyimle, mali tablolar homojen hale gelecek fakat iktisadi kıymetlerin halihazır değerlerini göstermeyecektir.

Bu durumda mali tabloların düzeltilmesinde paranın satın alma gücündeki değişiklikleri hesaba katmak gerekmektedir. Ancak bu yeterli olmadığından fiyat hiyerarşisi de dikkate alınmalıdır.

3 Ferruh Çömlekçi, "Fiyatlar Umumi Seviyesindeki Değişimler Karşısında Ticari İşletmelerin Mali Tabloları", Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt: VII, Sayı: 1, E.İ.T.İ.A. Yayını, No: 83/43, Ocak 1971, s. 174.

4 Nuri Uman, Fiyat Hareketlerinin İşletmeler Üzerine Etkisi ve Yeniden Değerleme, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No: 256, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s. 155-168.

Takdir yöntemi teoride iyi olmakla birlikte uygulamada birçok güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle her zaman kullanılacak bir yöntem olmaktan çok, olağanüstü durumlarda başvurulacak bir yöntemdir.

2.2. Katsayı Yöntemi İle Yeniden Değerleme

Katsayı yönteminin esası, paranın satınalma gücündeki değişmeye göre düzenlenmiş bir tabloda yararlanarak orijinal maliyet değerlerinin cari para birimleriyle ifade edilmesi ve mali tabloların yeni değerlere göre düzenlenmesidir. Söz konusu yeni değerlerin hesaplanması son derece kolay olup, sadece verilen katsayının maliyet fiyatına uygulanmasından ibarettir. Katsayıların fiyat indekslerinden faydalanılarak belirlenmesi gerekir⁵. Bu konuda toptan eşya fiyatları indeksinin, perakende fiyatları indeksinin ve geçinme indeksinin kullanılmasını öngören görüşler olduğu gibi, milli gelir deflatorünün kullanılmasını savunan görüşler vardır⁶. Burada önemli olan bir husus, katsayının hesaplanması için gerekli olan fiyat endeksinin bütün malların fiyatlarını kapsamasıdır. Fakat bütün malların miktarını ve bunların perakende fiyatlarını tesbit etmek olanaksız olduğundan, bir yandan indekse girecek mal sayısı sistemli bir şekilde azaltılırken, diğer yandan perakende fiyatlar yerine toptan fiyatların alınmasıyla yetinilir. İndekse alınacak mallar gruplara ayrılır ve her grup tek ya da eşit sayıda mal ile temsil edilir. Bu gruplar gıda, sanayi, inşaat, ham madde gibi geniş kategoriler şeklinde değil, daha tali derecedeki gruplar halinde gösterilmelidir. Malların oransal önemi için ayrıca ağırlıklar da verilmelidir.

Katsayı yöntemi, indeks seçimindeki güçlüğü rağmen, para sisteminin tamamen çökmediği ve tam bir kesinliğin aranmadığı hallerde uygulanması yerinde bir yöntemdir. Ayrıca uygulanmasının kolay olması da mali idare ile işletme arasında yeniden değerlemeden dolayı çıkması olası anlaşmazlıkları büyük ölçüde kaldırır. Bu yöntem, takdir yöntemi kadar keyfi değildir; diğer bir deyimle katsayı yöntemi, işletmeler arasında "ortak bir dil" yaratır.

2.3. Karma Yöntem İle Yeniden Değerleme

Karma yöntem, takdir yöntemi ile katsayı yönteminin uzlaştırılması ile ortaya çıkan bir yöntemdir. Bu yöntemde göre değerlendirme esas itibarıyla katsayı yöntemine göre yapılmalı, fakat değerlendirme anında değerlendirilen kıymetin cari değeri de gözönünde bulundurulmalıdır. Cari değer, katsayının uygulanmasıyla elde edilen yeni değerden daha küçükse söz konusu aktif değer bilançoda en fazla cari değerler ile gösterilmelidir.

3. YENİDEN DEĞERLEME TÜRLERİ

Yeniden değerlendirme aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir⁷.

— Kapsamına göre yeniden değerlendirme,

- 5 Atilla Gönenli; Bilanço Analizi, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, No: 13, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şti., İstanbul 1972, s. 89.
- 6 Remzi Örtün, Genel Yeniden Değerlemenin Önemi ve Muhasebeleştirilme Tekniği (Doktora Tezi), Ankara İ.T.İ.A. Yayını, No: 73, Emel Matbaası, Ankara, 1974, s. 181-182.
- 7 Nuri Uman, a.g.e., s. 168-174.

- Yapılışındaki zorlama unsuruna göre yeniden değerlendirme,
- Vergiye tabi olup olmamasına göre yeniden değerlendirme,
- Yapılışının ilk defa olup olmamasına göre yeniden değerlendirme,
- Mali tablolarındaki verilerin düzeltiliş şekline göre yeniden değerlendirme.

3.1. Kapsamına Göre Yeniden Değerleme

Kapsamına göre yeniden değerlendirme genel ve kısmi yeniden değerlendirme olmak üzere ikiye ayrılır.

3.1.1. Genel Yeniden Değerleme

Bilançonun bütün aktif ve pasif kalemlerinin (her türlü alacak ve borçlar dahil) yeniden değerlemeye tabi tutulduğu haldir. Genel yeniden değerlemede işletmenin maddi ve maddi olmayan bütün iktisadi kıymetleri yeniden değerlendirilir.

3.1.2. Kısmi Yeniden Değerleme

Bilanço kalemlerinin bazılarının yeniden değerlemeye tabi tutulup, diğerlerinin olduğu gibi bırakıldığı yeniden değerlendirme şeklidir. Kısmi yeniden değerlemede, bazı iktisadi kıymetlerin, örneğin sadece mevcutların veya sabit kıymetlerin yeniden değerlemesi sözkonusudur. Genellikle alacaklar, borçlar, ihtiyatlar, kuruluş giderleri hatta amortismanına tabi olmayan sabit kıymetler yeniden değerlemenin dışında bırakılır.

Vergi kanunlarının kabul ettiği, yeniden değerlendirme şekline "Fiskal Yeniden Değerleme" denir ve bunlar genellikle kısmi yeniden değerlendirme niteliğindedir⁸.

3.2. Yapılışındaki Zorlama Unsuruna Göre Yeniden Değerleme

Yapılışındaki zorlama unsuruna göre yeniden değerlendirme, zorunlu yeniden değerlendirme, isteğe bağlı yeniden değerlendirme ve özel veya dahili yeniden değerlendirme olmak üzere üçe ayrılır.

3.2.1. Zorunlu Yeniden Değerleme

Devlet bazı durumlarda bütün veya belirli özelliğe sahip olan işletmeleri, yeniden değerlendirme yapmaya zorunlu tutabilir. Ancak uygulamada bütün işletmelerin yeniden değerlemeye gitmesi her zaman istenilen sonuçları doğurmaz. Bu nedenle bazı faaliyet kollarının yeniden değerlendirme dışında kalması daha uygun olabilir. Diğer yandan, yeniden değerlendirme güç ve pahalı bir işlem olduğundan sınai ve ticari faaliyette bulunan bütün işletmelerin yeniden değerlemeye gitmesi uygun olmayabilir. Zorunlu yeniden değerlendirme işletme büyüklüğü ile sınırlı olduğu takdirde ekonomiye yararlı olabilir.

3.2.2. İsteğe Bağlı Yeniden Değerleme

Devlet, bazı durumlarda yeniden değerlendirme yapılmasını girişimcilerin isteğine bırakabilir. Aynı zamanda yeniden değerlemenin geniş bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla bir takım mali avantajlar (değer fazlasının vergiden istisna edilmesi, yeni değerler üzerinden amortisman ayrılmasına izin verilmesi gibi) tanıyabilir.

8 Kemal Tuncatay, "Bilançoların Reevalüasyonu", Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt: I, Sayı 1, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1965, s. 83.

3.2.3. Özel veya Dahili Yeniden Değerleme

Bu tür değerlendirme herhangi bir kanuna ya da kararnameye dayanmamaktadır. Girişimci işletmesinin gerçek durumunu ortaya koymak için yeniden değerlendirme yapılabilir. Bu tür yeniden değerlendirme işletmeye hiç bir mali avantaj sağlamamaktadır. Ancak işletmenin, iktisadi potansiyelini korumak amacıyla gerekli tedbirleri almaya olanak verir.

3.3. Vergiye Tabi Olup Olmamasına Göre Yeniden Değerleme

Vergiye tabi olup olmamasına göre üç tür yeniden değerlendirme sözkonusu olmaktadır.

3.3.1. Vergiye Tabi Yeniden Değerleme

Bu tür yeniden değerlemede, yeniden değerlendirme sonucu ortaya çıkan kıymet fazlaları vergiye tabi tutulmakta, ancak yeni değerler üzerinden ayrılan amortismanlar gider olarak yazılabilmektedir.

Eğer yeniden değerlendirme sonucu ortaya çıkan kıymet fazlaları vergilendirilmemiş ve bunlar özel bir hesapta tutulmuşsa, yeni değerler üzerinden ayrılan amortismanların, değer artışına isabet eden kısımlarının vergi matrahından düşülmesi kabul edilmiştir. Bu suretle sadece değer artışları gerçekleştiğinde vergilendirme sözkonusu olmaktadır.

3.3.2. Kısmen Vergiye Tabi Değerleme

Yeni değerler üzerinden ayrılan amortismanlar gider yazılmakla birlikte, yeniden değerlendirme sonucu ortaya çıkan ve özel hesapta tutulan kıymet fazlaları, bir defaya mahsus olmak üzere düşük oranlı bir vergiye tabi tutulmaktadır.

3.3.3. Vergiye Tabi Olmayan Yeniden Değerleme

Yeniden değerlendirme sonucu ortaya çıkan kıymet fazlaları vergiden istisna edilmekte ve yeni değerler üzerinden ayrılan amortismanlar da gider olarak yazılabilmektedir.

3.4. Yapılışının İlk Defa Olup Olmamasına Göre Yeniden Değerleme

Fiyatlar genel seviyesindeki değişmelerin devamlılık gösterdiği durumlarda, bir süre önce yapılan yeniden değerlendirme ekonomik koşullara göre tekrarlanabilmektedir. Bu açıdan yeniden değerlendirme iki grupta toplanabilir.

3.4.1. İlk Defa Yapılan Yeniden Değerleme

İşletmenin kurulduğu andan itibaren ilk defa yaptığı yeniden değerlendirme türüdür.

3.4.2. Tamamlayıcı Yeniden Değerleme

İşletmeler ilk defa yeniden değerlendirme yaptıktan sonra, ekonomik koşullar sonucu ikinci defa yeniden değerlendirme yapmak zorunda kalırlarsa, bu ikinci yeniden değerlendirme farklı esaslar dahilinde yapılacaktır. İlk defa yapılan yeniden değerlendirme zorunlu olsa bile, tamamlayıcı yeniden değerlendirme genellikle isteğe bağlıdır.

3.5. Mali Tablolardaki Verilerin Düzeltiliş Şekline Göre Yeniden Değerleme

Bu konuda yeniden değerlendirme iki grupta toplanabilir.

3.5.1. Prograsif Yeniden Değerleme

Bu yöntemde, devre sonu bilançosundaki veriler, muhasebe devresi sonundaki para birimi değerine göre ifade edilerek yeniden değerlendirilir ve bilanço kurulur. Yıl içerisindeki kayıtlara hiç dokunulmaz. Ortaya çıkan değer fazlaları pasifte özel bir hesapta gösterilir.

3.5.2. Geriye Yönelmiş Yeniden Değerleme

Bu yöntemde, bilançoda hesap dönemi sonu para birimi değeri ile ifade edilen kalemler, dönem başındaki para birimi değeri ile ifade edilir. Ortaya çıkan kıymet noksanı, bilançonun aktifinde özel bir hesapta gösterilir.

SONUÇ

Çağımızın en belirgin özelliklerinden biri, para değerinin, buna bağlı olarak da, fiyatlar genel seviyesinin sürekli olarak değişmesidir. Bu olay karşısında, klasik muhasebenin temel varsayım olarak aldığı fiyatların değişmezliği ilkesinin geçerliliğinden bahsetmek artık olanaksız hale gelmiştir. Bu durumda işletmelerin bilançolarında yer alan iktisadi varlıkların, envanterin düzenlendiği gündeki gerçek değerleri yansıtmadığı bir gerçektir. Buna paralel olarak enflasyonist devrelerde her bilanço kalemi farklı para birimleri ile ifade edildiğinden, bilanço rakamlarının homojenliğinin kaybolduğu ve bunlara istinaden çeşitli mali analizlerin yapılmasının mümkün olmadığı, bilançonun doğruluk ve açıklık ilkelerinin gözardı edilmiş olduğu söylenebilir.

Yeniden değerlendirme, fiyat hareketlerinin olumsuz sonuçlarını büyük ölçüde gidermekle beraber, diğer yöntemlere oranla daha güç ve etkileri uzun dönemde ortaya çıkan bir yöntemdir. Bunun için ekonomik koşulların uygun olduğu dönemlerde yapılması en rasyonel yoldur.

KAYNAKLAR

- Bulutoğlu, Kenan; Türk Vergi Sistemi, Cilt: I, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1978.
- Çömlekçi, Ferruh; "Fiyatlar Umumi Seviyesindeki Değişmeler Karşısında Ticari İşletmelerin Mali Tabloları", Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt VII, Sayı 1, E.İ.T. İ.A. Yayını No: 83/43, Ocak 1971.
- Gönenli, Atilla; Bilanço Analizi, İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını No: 13, Sulhi Garan Matbaası Varisleri Koll. Şti., İstanbul 1972.
- Hamzaçelebi, M. Akif; "Yeniden Değerleme Yapılmalı mı?", Maliye Dergisi, No: 46, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara, Temmuz-Ağustos 1980.
- Örten, Remzi; Genel Yeniden Değerlemenin Önemi ve Muhasebeleştirme Tekniği, (Doktora Tezi), Ankara İ.T.İ.A. Yayını, No: 73, Emel Matbaası, Ankara, 1974.
- Tuncatay, Kemal; "Bilançoların Reevalüasyonu", Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt: 1, Sayı 1, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1965.
- Uman, Nuri; Fiyat Hareketlerinin İşletmeler Üzerine Etkisi ve Yeniden Değerleme, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No: 256, Sevinç Matbaası, Ankara, 1968.